

antik dönem ütopyaları

ütopya yazarının amacı

mustafa sütlaş

* **ütopya** [*de optimo rei publicae statu deque nova insula utopia*](lat.)

thomas more (1478-1535), 1516'da latince yazılmış, sonra diğer dillere çevrilmiş bir yapıttır.

ilk kez ele alınan bir konu olmamakla birlikte ilk kez kullanılmış olan “yok ülke” [**ütopya hem hiçbir yerdir (ou-topia) hem de iyi bir yerdir (eu-topia)**]. anlamına gelen bir sözcükle tanımlanan bir başka yer, zaman, yaşamın anlatıldığı bir metaforik anlatıdır.

more'un bu kitabı aslında iki bölümdür. ilki mevcut “reel” zamanda ve adı belirtilmese de avrupa, özellikle ingiltere'deki devlet yönetimi ve tebaa ilişkisine dair önemli ve temel eleştirilerin ele alındığı bölümdür. ikinci bölüm ise bunların olmadığı ve zıddının yaşandığı, hayalî bir ada ülkesindeki yaşamı ve aynı konularda neler yapıldığı ve nasıl davranıldığını ortaya koymaktadır.

more bu yapıtında ütopyik bir devlet tasarımı ortaya koyar. bu devlette özel mülkiyet yoktur ve yasaktır. herkes devlet adına üretir. para geçerli değildir. üretilenlerden herkes ihtiyacı kadar alır. bireyler günde altı saat çalışır, geri kalan zamanlarını sanat ve bilimle uğraşarak geçirir. yöneticiler, tıpkı platon'un ideal devletinde olduğu gibi, çok sıkı bir eğitimle yetiştirilir.

*[ilginçtir, more ütopya sözcüğünü yaratmadan önce hayali adasını adlandırmak için başka bir sözcük kullanıyordu: **nusquama**. nusquam, latince “hiçbir yer”, “hiçbir yerde” ve de “hiçbir durumda” demektir. dolayısıyla, şayet more kitabını bu adla yayımlayıp hayali adasına nusquama adını verseydi, böyle bir yerin varlık olasılığını inkar etmiş olacaktı. oysa more yeni bir düşünceyi, o dönemde avrupa'da yükselmeye başlamış olan yeni düşünce akımlarına ses verecek yeni bir duyguyu aktarmak istiyordu. (s:4)*

...

*ütopya düşüncesi, esasında antik dünyanın (yani yunanistan ve roma'nın) insanlığın entelektüel başarısının doruğu sayıldığı ve avrupalıların bu antik dünyayı model aldığı dönem olan **rönesans**'ın ürünüdür; ama aynı zamanda, insanın salt yazgısını kabul etmek üzere var olmadığını, geleceği inşa etmek için akli kullanmak üzere de var olduğunun keşfi üzerinden temellenen **hümanist bir mantığın** da sonucudur. (s:5)*

...

*more, utopia'sını yazarken **amerigo vespucci**'nin, **kristof kolomb**'un ve **angelo poliziano**'nun yenedünyaların ve yeni halkların keşfini anlattığı mektuplardan esinlenmişti; coğrafi genişlemenin öteki'nin keşfini ima etmesi kaçınılmazdı. (s:5)*

...

*utopia'nın sonunda, hythloday'in kız kardeşinin oğlu saray şairi **anemolius** tarafından yazıldığı belirtilen şiirde geçer. söz konusu şiiri meydana getiren altı mısradan, utopia adası konuşur ve başlıca üç özelliğini dile getirir:*

1) bilinen dünyanın uzağında, ücra bir yerdedir;

2) platon'un şehrine rakiptir ve ondan üstün olduğuna inanır, zira platon'un şehrinde sadece ana hatlarıyla belirtilen şey, utopia'da zaten başarılmış halde sunulmaktadır;

3) utopia'nın sakinleri ve yasaları öyle harikadır ki buraya utopia yerine eutopia (iyi yer) demek gerekmektedir. (s:6) (00-Gregory Claeys - Ütopya Edebiyatı)]

* güneş ülkesi (citta del sol)

tommaso campanella (1568-1639), 1602’ de italyanca kaleme alınan, 1613 yılında latince olarak yayınlanan bir yapıttır.

more’ dan 90 sene sonra italya’da doğan campanella, hapisteyken güneş ülkesi’ni yazdı. bu yapıtta yine mevzut zamana eleştirel bir bakış hâkim olmakla birlikte yazarın gerçekten yaşama dair çeşitli önermelerinin söz konusu olduğu farklı bir dünya ve yaşam anlatılmaktadır. campanella da yapıtında platon’un politeia’sını örnek alır. güneş ülkesi’nin yöneticileri aydın kişilerdir. ülkenin en yüksek yöneticisi filozof bir rahiptir. her birey, topluma yararlı olacak şekilde bir görev üstlenir. bu toplumda özel mülkiyet yasak olup, her şey ortaktır. güneş ülkesi değişkenlik ve devinime önem veren bir toplumdur.

campanella’yı deneysel bilim i, sosyal yeniliğin tüm haklarını koruduğu ve tüm dünyaya yaymak istediği adil ve dayanışmacı bir toplum projesine sokmaktan alıkoymaz. aşağı yukarı iki yüzyıl sonra bu boyut, campanella’nın ütopyasını, aydınlanma felsefesinin birçok temsilcisine ilham verdikten sonra ortaya çıkan sosyalist hareketin önemli düşünsel kaynaklarından biri haline getirecektir. campanella’mn formülü, “herkese isteği ölçüsünde, her yeteneğe ürettikleri ölçüsünde”dir. (01-armand mattelard – gezegensel ütopya tarihi (kehanetsel kentten küresel topluma), s: 62)

kitap, “hospitalier şövalyeleri’nin büyük ustası ile cenevizli bir deniz kaptanı” arasındaki bir diyalog olarak sunuluyor. platon’un devlet’inden ve timaeus’un atlantis tasvirinden esinlenen eser, malların, kadınların ve çocukların ortaklaşa tutulduğu teokratik bir toplumu anlatıyor. ayrıca, astrolojik büyüün arapça bir büyü kitabı olan picatrix’teki **adocentyn** şehri’ne de benziyor. eserin son bölümünde campanella, astrolojinin örtülü diliyle, ıspanyol krallarının papa ile ittifak halinde, ilâhi bir plan’ın araçları olmaya mahkûm olduklarını kehanet ediyor: gerçek inancın nihâi zaferi ve tüm dünyaya yayılması. birisi campanella’nın yalnızca yeni dünya’nın fethini düşündüğünü iddia edebilirken, bu kehanetin güneş şehri’nden kısa bir süre önce yazılmış *ıspanya’da monarşi* adlı eserin ışığında yorumlanması gerektiği anlaşılıyor. bu eserde campanella, teokratik bir monarşi tarafından yönetilen birleşik ve barışçıl bir dünya vizyonunu ortaya koyuyor.

yedi sur çemberiyle korunan ve savunulan şehir, tepesinde bir tapınak bulunan bir tepe üzerine inşa edilmiştir. şehrin surları, farklı önemli bilgi alanlarını temsil eden resimlerle boyanmıştır. bunlar arasında göklerin ve yıldızların, matematiksel figürlerin, yeryüzündeki her ülkenin ve insanlığa gelene kadar mineral, bitki ve hayvan alemlerinin tüm harikaları ve sırlarının çizimleri yer alır: altıncı çemberin iç duvarında mekanik sanatlar ve mucitleri tasvir edilmiştir. dış duvarda ise yasa koyucular tasvir edilmiştir; cenevizli denizci, Hz. İsa’yı ve on iki havariyi, musa, osiris, jüpiter, merkür ve muhammed’in yanında, “büyük bir onur yeri”nde tanınmaktadır. herkes her türlü işi bilmeli ve ardından en yetenekli olduğu işi yapmalıdır. hizmetçileri yoktur ve hiçbir hizmet değersiz görülmez. aşağılık saydıkları tek şey aylaklıktır ve bu şekilde çalışmanın onurunu yüceltmeye ve hareketsizlik ve ahlaksızlıkla bağlantılı saçma bir asalet anlayışını yıkmaya başlarlar. işler tüm vatandaşlar arasında bölüştürüldüğünden, her vatandaş günde yalnızca dört saat çalışmaktadır. vatandaşların hiçbir şeye sahip olmadığı, aksine her şeyin ortak olduğu görülmektedir. toplum, rüzgârsız ve yelkensisiz seyredemeyen gemiler ve atı yalnızca ayaklarla yönlendirerek ellerin serbest kalmasını sağlayan üzengiler gibi birçok icat kullanmaktadır. campanella’nın “zor ve meşakkatli” olarak tanımladığı toplumun bir özelliği de eşler topluluğudur. bu, vatandaşların üreme sorununa benimsediği çözümdür. cinsel üreme, ebeveynlerin fiziksel ve ahlaki niteliklerine ve bir astrolog tarafından belirlenen uygun bir gebe kalma zamanının seçimine ilişkin katı kurallara uymalıdır. böyle bir birliktelik, kişisel, duygusal veya tutkulu bir ilişkinin ifadesi değil, üremenin toplumsal

sorumluluğu ve kolektif topluluğa duyulan sevgiyle bağlantılıdır. vatandaşların dini inançları, hristiyanlığın temel prensiplerini (ruhun ölümsüzlüğü ve ilahi takdir gibi) içermesine rağmen, şehir ile yıldızlar arasında bir tür geçişme kuran doğal bir din oluşturur. tapınak açıktır ve duvarlarla çevrili değildir. üzerine göksel ve yersel bir kürenin yerleştirildiği sunak, güneş biçimindedir. dualar göğe doğru yöneltilir. tapınağın en yüksek kısmında bulunan hücrelerde yaşayan yirmi dört rahibin görevi, yıldızları gözlemlemek ve astronomik aletler kullanarak tüm hareketlerini hesaba katmaktır. nesil ve tarım laboratuvarları için en uygun zamanları belirlemek ve bu şekilde tanrı ile insanlar arasında aracılık yapmak onların görevidir.

* yeni atlantis

francis bacon(1561-1626) yazım: 1624/26; yayım:1638. yine bir ada ülkesinde süren yaşamın daha çok teknik özellikleri itibariyle farklı bir toplum yaşamını sürdürdüğü ideal bir yaşam, bir özel enstitünün felesefi ve bilimsel çalışmalarının anlatıldığı ve tamamlanmamış bir yapıtır.

roman, peru'nun batısında bir yerde pasifik okyanusu'nda kaybolduktan sonra bir avrupa gemisinin mürettebatı tarafından keşfedilen hayali bir ada olan **bensalem**'i tasvir eder. kısaca adanın gelenek göreneklerini ve solomon'un evinin diğer kurumlardan ayrılan yönlerini anlatır. toplumun ve adanın tarihinin birçok yönü tanımlanmıştır. mesela hristiyan dini adaya incil'in bir kopyası olarak gelmiştir ve isa'nın yükselişinden birkaç yıl sonra "ailenin bayramı" olarak bilinen kültürel bir şölende havari aziz bartholomew'in (saint bartholomew) mektubu mucizevi bir şekilde ortaya çıkmış ve tanrı, yaratılışın eserlerini ve onların sırlarını bilme ve ilâhi mucizeleri, doğa eserlerini, sanat eserlerini ve her türlü empoze ve illüzyonları ayırt etme lütfunu solomon'un evi'ne vermiştir. adada bir sürü araç, metot, bilimsel araştırma solomon'un evi tarafından kullanılmıştır. muhataplar arasında yabancılar evi valisi yahudi joabin ve solomon'un evi başkanı bulunmaktadır. bensalem sakinleri, yüksek ahlaki bir karaktere ve dürüstlüğe sahip olarak tanımlanır, bireylerden herhangi bir ödeme kabul etmez, adanın sakinleri tarafından söylendiği gibi, iffetli ve dindar olarak tanımlanır:

“ama şimdi beni dinleyin, size ne bildiğimi anlatacağım. dünyada, bensalem gibi iffetli bir ulusun olmadığını anlayacaksınız. bütün kirlilik ve kokuşmuşluktan uzak, dünyanın bakiresi. avrupalı kitaplarınızdan birinde, zina ruhu'nu görmek isteyen mukaddes bir keşiş okuduğumu hatırlıyorum ve orada ona küçük çirkin bir etiyopyalı göründü. ancak, bensalem'in iffet ruhunu görmek isteseydi, ona çok güzel bir melek gibi görünürdü. çünkü ölümlü erkeklerin arasında iffetli kafaları olanlar kadar adil ve takdire şayan birileri yoktur. bu nedenle onların yanında kerhanelerin, kahpelerin ve buna benzer şeylerin yeri yoktur.”

kitabın sonlarına doğru, solomon'un evi başkanı, solomon'un evi'nin tüm bilimsel başarılarını göstermek için avrupalı ziyaretçilerden birini evine davet ediyor. burada, doğayı anlamak için baconian metoduyla (bacon metodu) deneyler yapılır ve toplanan bilgiler toplumun iyiliği için kullanılır. metot şöyledir:

- kuruluşların nitelikleri
- çalışmalar için yapılan hazırlıklar
- sorumluların atandığı çeşitli istihdam ve işlevler
- uyguladıkları kurallar, yaptıkları işler ve törenler

insan keşfinin ve bilgisinin geleceğine dair bir bakış dile getirilir. ideal mekânın (“solomon'un evi”) ve organizasyonu ortaya konuşur, hem uygulamalı hem de saf bilimlerde modern araştırma

üniversitesi tahayyül edilir. kuruluşlarının sonu şu şekilde tanımlanır: “vakfımızın amacı, nedenlerin ve şeylerin gizli hareketlerinin bilgisi ve insan imparatorluğunun sınırlarının mümkün olan her şeyi etkilemesidir.”

bu dünyada gözlemlemek ve izlemek önemlidir:

“gözlemlemek 1) yalnız bir gezgine uyduğu ölçüde ulusların devlet işlerini, zenginliğini, politikasını; 2) her çeşit meslek ya da mallar üzerinden alınan ve dikkate değer vergileri; 3) onların yasalarını ve geleneklerini, bizimkinden ne kadar farklı olduklarını; 4) sanallarını ve mesleklerini, hangi konuda daha çok başarılı olduklarını, biz İngilizlerin seviyesine ulaşip ulaşamadıklarını.” (01-armand mattelard – gezegensel ütopya tarihi (kehanetsel kentten küresel topluma), s: 66)

vakıf başkanı solomon'un evi üyelerinin atandığı çeşitli istihdam ve işlevleri açıklarken şunları söyler:

“yoldaşlarımızın çeşitli istihdam ve ofisleri için, bize kitap ve kitap özetleri ve diğer tüm bölümlerin deney modellerini getiren diğer ulusların (bizim için gizlediğimiz) mensubuymuş gibi yabancı ülkelere yelken açan on iki üyemiz var. bunlara **ışık tüccarları** diyoruz.”

“tüm kitaplardaki deneyleri toplayan üç üyemiz var. onlara **yağmacı** diyoruz.”

“tüm kaba sanatların, ayrıca liberal bilimlerin ve ayrıca sanat sayılmayan uygulamaların deneylerini toplayan 3 üyemiz var. onlara **gizem-adamları** diyoruz.”

“faydalı olabileceğini düşündükleri yeni deneyleri yapan 3 üyemiz var, onlara **öncüler** diyoruz.”

“üç üyemiz diğer dört arkadaşların ortaya çıkardıkları veya yaptıkları deneyleri başlıklar ve tablolar halinde düzenleyerek, onlardan sonuçlar çıkarmayı kolaylaştırırlar. onların ismiyse **derleyicilerdir**.”

“evimizin üç üyesinin görevi de diğer üyelerin yaptıkları deneyleri değerlendirmek ve bunların içinden insanın hayatına, bilime ve bilgisine katkıda bulunabilecek keşifleri ayıklayıp çıkarmaktır. onlara **hayırsever** diyoruz.”

“sonra da önceki çalışmalarda ve derlemelerde elde edilen sonuçlar üzerinde tartışmak üzere bütün üyelerimizin katıldığı çeşitli toplantılar ve görüşmeler düzenleriz. üç üyemiz bizi doğaya daha fazla nüfus etmemizi sağlayacak ve bizi daha çok aydınlatacak deneylere yönlendirirler. bunlara **isa'nın kuzuları** adını verdik.”

“bu şekilde yönlendirilmiş deneyleri yürüten ve raporlayan üç tane daha üyemiz var. onlara **aşılایıcılar** diyoruz.”

“son olarak, deneylerle eski keşifleri daha büyük gözlemler, aksiyomlar ve aforizmalar haline getiren üçümüz var. onlara **doğanın yorumcuları** diyoruz.”

bu kısa alıntı bile bacon'un bilimin sadece gözlem birikimi değil analiz gerektirdiğini anladığını göstermektedir. bacon ayrıca deney tasarımının geliştirilebileceğini öngördü. evinin tüzüklerini ve törenlerini açıklarken solomon evinin başkanı şunları söyledi:

“işlerimizi aydınlatması ve onları iyi ve kutsal yöne çekmesi için tanrıya her gün söylediğimiz ilahilerimiz ve her gün ettiğimiz dualarımız var.”

son olarak, solomon'un evi'nin tüm bilimsel geçmişini gösterdikten sonra avrupalı ziyaretçiye bunu yayınlama izni verdi:

“solomon'un evinin başkanı ayağa kalkıp diz çöktü ve elini kafama koydu ve dedi ki; ‘tanrı seni kutsasın oğlum, tanrı verdiğim bu kararı kutsasın, diğer ülkelerin iyiliği için bizim bilinmeyen adamızı anlatma iznini veriyorum.’”

konuyla ilgili anımsatmalar:

platon (mö 428/427 veya 424/423-348/347); **devlet (politeía)**, (mö 340 civarı)sokrates'in sağlıklı ve mutlu bir toplum hayatı için düşündüğü devlet modelini anlatan platon'un bir eseridir. günümüzdeki devlet felsefesi üzerinde temel kaynaklardan biri olması açısından önemlidir. aynı zamanda mutluluk felsefesi üzerine yazılmış bir metindir. eserde platon'un hocası olan sokrates'in konuşmaları yer almaktadır. platon,bu adlı eserinde ideal devletin nasıl olacağını belirtmiştir. bu devlette insanlar üç sınıfa bölünmüştür: **çalışanlar** (işçiler, çiftçiler, zanaatkarlar), **bekçiler** (askerler) ve **yöneticiler**.

işçi sınıfı çalışıp üretimde bulunarak devletin maddi ihtiyaçlarını karşılar. bekçiler sınıfı toplum içinde güvenliği ve dışarıya karşı devletin varlığını savunur. yöneticiler sınıfı ise devleti yönetir. bu toplumda her sınıfın bir erdemi vardır. işçi sınıfının erdemi kanaatkâr olmak, bekçi sınıfının erdemi cesaret, yöneticilerin erdemi ise bilgeliktir. ayrıca bu toplumda kadın-erkek eşitliği mevcuttur. platon'un açtığı bu ütöpik devlet anlayışı yolu, gelecekte hem doğu hem de batı felsefelerinde temsilciler bulmuştur.

devlet'in beşinci kitabında sokrates **adeimantos**'un ricası üzerine, arkadaşlar arasında her şeyin ortak olmasını ele alır. buna göre ideal bir devlette bekçiler ve yöneticiler birbirleriyle arkadaş olmalıdırlar. bekçilerin mülk sahibi olmaları zaten yasaktır. bunun ötesinde sokrates'e göre en özel alanlardan birisi olan aile hayatı da ortadan kaldırılmalıdır. bu bölümde sokrates'in cinsiyet hakkındaki düşüncelerine de yer verilir. bekçiler ve yöneticiler eşleştirilerek **öjenik** ile toplum geliştirilmelidir.

farabi (872-950,951): **faziletli şehir/ el-medinetü'l-fazıla** (941-42) doğu felsefesinde böyle ütöpik bir devlet anlayışını fârâbî'de görmekteyiz. farabi erdemli toplum bir toplumu anlatan bu kitapta özellikle toplumun yöneticilerinin sahip olmaları gereken nitelikleri anlatmıştır. bu toplumda adaleti sağlayacak kanunlar olmalıdır. adaleti engelleyenlere ceza vermek toplumun erdemli olması için bir gerekliliktir çünkü bu eylemler topluma karşı yapılmıştır. erdemli bir toplum erdemli yöneticilere sahip olmalıdır. erdemli şehrin reisi, sıradan herhangi bir insan olamaz, çünkü erdemli bir toplum erdemli yöneticiler ile mümkün olabilir. yöneticiler filozof olmalı ve halkına gerçek mutluluğu vermelidir. zenginlik ve zorbalıkla yönetmek, erdemli yönetimin özelliklerinden değildir.

erdemli toplumun yöneticisinde aranacak vasıflar şunlardır: sağlam bir beden, sözü anlama kudreti, güçlü bir hafıza, en küçük kanıtı değerlendirecek bir zekâ, düşündüklerini açıklayabilecek kıvraklıkta bir dil, öğretmeyi ve öğrenmeyi sevmek, yemeye, içmeye ve kadınlara düşkün olmamak, doğruluğu ve doğruları sevmek, yalandan nefret etmek, altın ve gümüşün değil, yüceliğin peşinde koşmak, adaleti sevmek, zulümden nefret etmek, adalet isteyenlere karşı ılımlı, kötülere karşı sert bir mizaç, doğruları korkmadan cesaretle hayata geçirebilecek bir azim ve irade, en önemlisi de bilgelik.

diğer önemli yapıtlar:

aziz augustinus (354-430) *de civitate dei* [tanrının şehri](430)

françois rabelais (1483-1553); *pantagruel* (1532), *gargantua* (1534)

m d cervantes (1547-1616): *don kişot* (yayım: 1. bölüm:1605; 2. bölüm: 1615)

jonathan swift (1667-1745): *gülliver'in gezileri* (1726)

laurence sterne (1713-1768): *tristram shandy* (1759-1767)

konuşma temaları:

*** ütopya nedir?**

“mümkün olmayan, ancak insanın bulunmak için heves ettiği bir dünyada yaşamak: ütopyanın kelime anlamıyla özü budur. bu açıdan ütopya hayal niteliğindedir. bunu inkar etmek, en etkili cazibe kaynaklarından birini gözden kaçırmak demektir. ama ütopya bununla sınırlı, ayıkken hayal edilen bir şeyden ibaret olsaydı, o kadar da ilginçti çekmezdi.” (02-krishan kumar - ütopyacılık, s:9)

“bugün ütopya, insanlara küresel boyun eğiş ve kadere razı gelme dışında farklı bir gelecek hayal etme imkânı veren bu umut prensibi, “manifesto”da haykırdığı gibi, “bilgiler ve canlılar (bitkiler olduğu kadar insanlar ve hayvanlar da) üzerindeki tüm tescil etme biçimlerinin ve de insankğin ortak kamu mallarının özelleştirilmesinin” yasaklanması için mücadeleden geçer. sağlık, su, iletişim, kültür olarak adlandırılmış tüm bu zenginlikler olmadan ne hafıza ne tarih vardır.” (01-armand mattelard – gezegensel ütopya tarihi (kehanetsel kentten küresel topluma), s: 16)

“tarihsel olarak, ütopya kavramı dört karakteristik özelliğinden biriyle tanımlanmıştır:

1) hayal edilen toplumun içerdikleri (yani bu toplumun “iyi bir yer” düşüncesiyle özdeşleştirilmesi; bu arada, “iyi bir yer” mefhumunu da bir yana bırakmak gerekir çünkü bu mefhum neyin arzulanabilir olup neyin olmadığına dair öznel bir anlayışa dayanır ve ütopyayı, özde egemen ideolojinin karşısında tahayyül eder);

2) ütopyacı imgelemin kristalleşip büründüğü edebi biçim (bu ise ütopyayı tanımlamanın çok kısıtlayıcı bir yoludur, çünkü bakış açısı bakımından ütopyacı olduğu açık olan ama more’ un oluşturduğu anlatı modeline tamı tamına uymayan epeyce metni dışarıda bırakmaktadır);

3) ütopyanın işlevi, yani okuru üzerinde yaptığı etki, okurunu harekete geçmeye itmesi (sadece siyasi ütopyayı dikkâte almasından dolayı reddedilmesi gereken bir tanımdır);

4) kişinin içinde yaşadığı topluma karşı duyduğu hoşnutsuzluğun neden olduğu daha iyi bir yaşam arzusu (bu durumda ütopya bir tavır meselesi olarak görülmektedir) .

*bu sonuncu özellik, hiç kuşkusuz, en önemli olanıdır; çünkü geniş bir yelpazeye yayılmış metinlerin ütopyanın çerçevesine alınmasını sağlamaktadır. söz konusu metinler, **ernst bloch**’ un ütopyanın başlıca enerjisi saydığı şeyden feyz alır: **umut**. öyleyse ütopyanın bir tavır meselesi, arzulanır olmayan bir şimdiye tepki ve olası alternatiflerin tahayyül edilmesi sayesinde tüm güçlüklerin aşılması isteği olarak görülmeli gerekir. (s:8)*

...

“ütopya fikrini mükemmellik düşüncesiyle karıştırmamak gerekir; ama ütopyanın en bariz özelliklerinden biri, gerçek toplumdaki daha iyi olan ve esasında var olmayan bir toplumsal örgütlenme üzerine benimsediği spekülâtif söylemidir. ütopyanın bir diğer özelliği de insan merkezli oluşudur; topluma düzen getirmek için rastlantıya ya da dış, ilahi güçlerin müdahalesine bel bağlamaz. ütopyacı toplumları insanlar inşa eder ve bu toplumlar yine insanlar içindir. ayrıca ütopyacılar bireylerin bir arada yaşama kapasitesine pek itimat etmediğinden ütopyacı toplum düzeninin merkezinde çoğunlukla bir dizi katı yasa -bireyleri, güvenilmez ve istikrarsız doğalarını bastırıp daha münasip bir toplumsal maske takmaya zorlayan kurallar buluruz.” (s:9)

...

“edebi tür olarak ütopyanın başlıca özelliklerinden biri gerçeklikle ilişkisidir. ütopya yazarları içinde yaşadıkları topluma ilişkin gözlemlerinden yola çıkar, değiştirilmesi gereken yönleri not eder ve bu sorunların çözülmüş olduğu bir yer tahayyül ederler. sıklıkla, hayal ürünü toplum gerçek toplumun zıttı, adeta tersine dönmüş bir imgesidir. yine de bu dünya, gerçek dünyanın zayıf bir yankısı olarak ele alınmamalıdır; ütopyalar özünde dinamiktir ve verili bir dizi koşuldan doğmuş oldukları gerçeğine rağmen eylemlerinin kapsamı şimdinin eleştirisiyle sınırlı değildir. aslına bakılırsa, ütopyalar gelecekteki okur kitlelerinin benimsemesi amacıyla izdüşümsel fikirler ortaya koyar ve bunlar gerçek değişimlere yol açabilir.” (s:10) (00-Gregory Claeys - Ütopya Edebiyatı,)

buradan yola çıkarak daha doğrudan söylersek, çevresini, yaşamı ve doğayı fark eden insanın yaşamak istediği, arzuladığı bu nedenle de hayal ettiği **“başka -şu anda yaşadığı gibi olmayan- bir dünya”**nın sistematik biçimde tarif edilmesidir.

bu noktada gözardı edilmemesi gereken iki önemli unsur vardır:

1. bu bir kişisel kurgudur, başka bir deyişle bu konu üzerine düşünen herkesin “farklı” (diğerlerine bütünüyle benzemeyen) bir ütopyasının olduğu kabul edilmelidir.

2. insan yaşamını tek başına sürdürmediği için her ütöpik kurgu, aynı zamanda o kişinin / bireyin çevresindeki insanlara da bir bir dünyayı ve dolayısıyla yaşama biçimini tanımlar, onların hepsi bu düşünce / kurgu içinde özne değildirler, dolayısıyla her ütopya aslında başkalarına bir şeylerin dayatıldığı yaşam biçimlerinden söz eder. bu özelliği nedeniyle ütopya kurgulayanların niyetlerinden bağımsız bir biçimde bir tür **“toplum mühendisliği”** yapmak, en azından bunun isteği içinde oldukları düşünülmelidir.

dolayısıyla bu iki unsur özü itibariyle birbiriyle çelişen, son kertede çatışacak şeyler olduğu için, aslında asla tümüyle gerçekleşemeyecek ihtimâl ve hayallerdir. elbette farklı kişilerin ütopyalarının birbirine benzer yanları olabilir. o koşulda eğer uzlaşma temelli bir yaklaşımla kimi “ödümler” verilerek birlikte tasarlanan ütopyalar ise bu niteliğini kaybeder, birer “ortak hayal / proje / politika”ya dönüşür ve ütopya olmaktan çıkar.

burada belirtilmesi gereken bir başka önemli unsur da bunların **“romantizm”** temelli düşsel yaklaşımlarla ortaya konulduğu gerçeğidir. dolayısıyla aslında kurgulayan da okuyanlar da bunların hiçbir zaman gerçekleşemeyeceğini bildikleri kabul edilmelidir.

diğer yandan bu kurgular aslında hâlen mevcut olana yani yaşanana itirazdan yani olanlardan memnun olmamaktan kaynaklanırlar, dolayısıyla da birer eleştiri olarak okunmalıdırlar.

farklı kullanımlar ve türetimler:

outopya: yok-yer,

eutopya: iyi-yer,

hicvi ütopya, distopya, kakotopya, anti-ütopya, eleştirel distopya: kötü-yer, olumsuz ütopya, gerilemeci ütopya, ters ütopya),

al(l)otopya: eş zamanlı yaşanan başka bir dünya, ahiret

eukronya (ükronya): gelecek zamandaki ütopya

heterotopya: bir ütopyanın fiziksel bir temsili veya benzetimi veya gerçek bir ütöpik mekanı mümkün kılmak için istenmeyen bedenleri barındıran paralel bir mekân

ekotopya: tüm sistemlerini ekoloji üzerine kurmuş, ekolojik ütopya

hiperütopya: birleştirilmiş ütopya, yoğun, üst, derin ütopya

* *distopya nedir?*

“hicvi ütopya, açıktan açığa, hayali toplumu teknolojik ve biyolojik olanaksızlıklar nedeniyle ne var olması ne de erişilmesi mümkün olan hayali yerlerde konumlandırıyor. bu yerler kendi içinde pek önemli değildi; hatta sadece karşıt dünyalar olarak var olmaları ölçüsünde bakılmaya değer yerlerdi. hayali toplumun örgütlenmesinin sıkça alakasız bulunup bir yana bırakılmasının ve anlatının, ütopyadaki seyyahın serüvenlerini merkeze almasının nedeni budur.”

...

“şayet ütopya umuda dair bir şeyse, hicvi ütopya güvenmemeye, anti-ütopya ise bariz bir biçimde topyekun inanmayışa dair bir şeydir. gerçekte on sekizinci yüzyılın anti-ütopyalarında alaya alınan, ütopyacı ruhun ta kendisiydi; anti-ütopyaların tek amacı ütopyacı düş kurma ediminin yersizliğini, tutarsızlığını ve de bunların sonucunda toplumun sürüklenebileceği mahvoluşu açığa vurmaktır.” (00-Gregory Claeys - Ütopya Edebiyatı, s:21)

ütopyalar, her zaman arzulanın, olması istenen dünyaları anlatmazlar, bazen de belirli bir öngörü çerçevesinde mevcut gidişin varacağı olumsuzluğu da ortaya koyma amacıyla tasarlanırlar, o zaman da gelecekte yaşanması olası olan bu dünyanın gerçekleşmesinden kaynaklanan bir “korku / kaygı” dan kaynaklanarak kötü, olumsuz, yok edici bir geleceğin kurgusuna dönüştür ve uyarı niteliğinde bir tanımlamayı oluşturur. bu nedenle de böyle adlandırılır. farklı biçimleri ve yazma amaçları vardır. daha çok idealleştirilmiş coğrafyalarda şimdi ve geçmişte yaşanan kimi olumsuzlukları eleştirme maksadıyla kaleme alınmıştır. diğer yandan hızla gelişen teknolojilerin yarattığı riskleri de ortaya koyan örnekleri vardır.

* *ütopyalar neden gündeme geldi?*

(görsel alıntı)

yaşam sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde ilerlemektedir. insan denilen varlık da bu kurala tâbidir. evrim denilen olgu da zaten budur ve insan da sürekli olarak gelişmekte, içinde bulunduğu hâlin ötesine gitmek için bir değişim ve dönüşüm yaşamaktadır.

daha iyiyi, daha güzeli ve daha doğruyu (*buna daha kolay, daha rahat vb. yaşamla ilgili diğer unsurları da eklemek mümkündür*) hedefleyerek bu değişim gerçekleşmektedir. aydınlanma ve bilimin ortaya çıkardığı kimi gelişmeler karşılıklı bir etkileşim içinde hem düşünme hem de yaşama biçimlerini değiştirmektedir. işte bu nedenle, başta din, bilim, felsefe ve toplum yönetimi ile uğraşan insanlar bu başka dünyanın nasıl olabileceğini düşünerek, mümkünse bazen olanı eleştirmek bazen de farklı olanı insanlara düşündürmek ve önermek üzere “sistemik” kurgular yapmayı yeğlemişlerdir. belirli bir zamanda gündeme gelmesinin temel nedenleri bu değişimin yol açtığı zamansal bir durum ve gerçekliktir. insanlığın hemen her evresinde bu kurgular çeşitli biçimlerde ortaya çıkmıştır ve hâlen de çıkmaktadır.

* *ütopya kurgulamanın amacı ve işlevi nedir?*

yukarıda da belirttiğimiz gibi, olanın eleştirisi, arzulanın dile getirilmesi, gelişim ve değişimin yönünün çizilmesi, yaşamın ve dünyanın tartışılması, daha iyi, güzel ve doğrunun başka bireylere, onların içinde yer aldığı toplumlara anlatılması amacın ve öngörülen işlevlerin başında gelmektedir. burada altı önemle çizilmesi gereken nokta bunun özü itibarıyla kişinin kendisi dışındaki kişilere yönelik olarak önerilmesi, onların tasarlayan kişinin tasarımlarına uygun

davranmalarının istenmesidir. bu yüzden aslında “ütopya ile distopya” bir aynanın iki yüzü gibidir ve bir anlamda aynı şeydir. başka bir deyişle son çözümlemede birisi (kurgulayan) için ütopya olan, onun içinde yer alacak olanlar (tâbi kılınanlar) açısından bir çeşit “distopya” niteliğinde önermelerdir.

*** bireysel ve toplumsal ütopyalar nelerdir?**

soruyu şöyle sorabilir ve üzerinde tartışabiliriz. “bireysel ütopya var mıdır? olabilir mi? varsa nasıl bir ütopyadır?”

bu sorudan yola çıkarak tek bir insanın yaşadığı bir dünya, yer, mekân hayal edebiliyorsak, ancak o zaman “bireysel ütopya”dan söz edebiliriz. ama bu, mümkün olmayan bir durumdur. çünkü insan toplum içinde yaşayan ve “toplumsal” bir varlıktır. başka insanlarla birlikte yaşar ve kurguladığı model onlara da bazı ödevler, görevler ve zorunluluklar getirir. oysa hiçkimsenin çevresindeki kişilere yönelik olarak bazı dayatmalarda bulunması söz konusu olamaz. “ütopya” bireysel anlamda “yok-yer”dir ve onu alımlayan, okuyan oranın olmadığı gerçeğini kabul eder. dolayısıyla burada tanımlananları yapma, yerine getirme yükümlülüğü hissetmez. dolayısıyla da pratik olarak da bu gerçekleştirilemeyecek bir durum, olgu olarak düşünülür.

bireysel ütopya sadece bireyin kendisini “tanrı” yerine koyduğu ve bu düşüncesini dışa vurduğu anlarda söz konusu olabilir. bu ise eğer bir “hastalık hâli” değilse yaşamda varolamayacak bir durumdur. dolayısıyla bireysel ütopyaları “ben tanrım” diye düşünenlerin ve böyle bir tanrının yeryüzündeki temsilcisi sayan kişilerin yaratabileceği bir kurgudur. aslında bence din düşüncesi de bunun toplumsallaşmış biçiminden ibarettir ve bir tür ibadet sayılmalıdır. tanrı üzerinden vazedilen din tanımladığı “cennet / cehennem” de kurgu ve ifde edilmiş biçimiyle bir tür “ütopya / distopya” örneğidir. dolayısıyla tüm ütopyalar özü itibarıyla kurgulayanlar dışındaki insanları da kapsar, dolayısıyla “toplumsal”dır.

*** ütopyalar bir “yokyer/yokülke”yi mi yoksa insanları mı şekillendirir?**

yazılı olsun olmasın, yani düşünce bazında kalsa da bütün ütopyalar bir “yok/iyi-yer”i tanımlıyor gibi görünseler de yani tasarlayanın dışındakileri dışarıda tutuyor olsalar da özü itibarıyla bir yer, mekân ya da coğrafyayı değil, orada yaşaması öngörülen insanları şekillendirmek için kaleme alınır. burada kurgulanana olumlu ya da olumsuz bakacakları öngörülmez, orada yaşayacak herkesin tanımlanan bu kurgunun tarif ettiği düzene uyması temel alınarak tarif edilir. bu noktada “aidiyet” söz konusu olmasın diye çeşitli yöntemler kullanılır. bunlardan birisi zamanın ve mekânın dışında tanımlamaktır. pek çok ütopya bu belirsizlikle varolur. geçmişte veya gelecekte ama yaşanmış yerleri anlatırlar. insanların oraya gitme imkânları olamaz, dolayısıyla da bir aidiyet durumu öngörülüp tutum alınamaz. ancak anlatılanlar irdelenir, kabul edilebilir, olabilir diye düşünülür ya da reddedilir ve eleştirilir.